

Vlasta Erdeljac

ŽENE I MUŠKARCI U UDŽBENICIMA STRANIH JEZIKA

UDK 801:301-055.1/2:371.671.1:800

Stručni članak. Primitjen 1. 9. 1983.

Pred nama su rezultati jednoga sociolingvističkog pilot-istraživanja* koje mu je cilj bio otkriti i ukazati na neke činjenice vezane uz učenje stranih jezika, ali ne i zadirati u dublja objašnjenja i tumačenja uočenih pojava. Ovo istraživanje predočava zanimljive podatke i u lingvističkom i u sociološkom smislu.

Radi se o analizi tekstova u udžbenicima stranih jezika za peti i šesti razred osnovnih škola, i to za učenje engleskog, francuskog, njemačkog i ruskog jezika. U fokusu pažnje bila je zastupljenost muških, odnosno ženskih likova u lekcijama, s posebnim obzirom na kvantitet (brojnost) i kvalitet (vrste zanimanja, sudjelovanje u aktivnim ili pasivnim scenama) njihova pojavljivanja.

Budući da je riječ o jezicima visokorazvijenih civilizacijskih sredina, moglo se očekivati da će tekstovi u ovim udžbenicima, koji situacijskim učenjem treba da i u leksiku i u tematskoj strukturi prezentiraju i kulturno-civilizacijski kontekst, na taj način barem približno ocrtati stvarnu društvenu situaciju. Prema tome, pretpostavka je bila da će oba spola biti podjednako zastupljena, i isto tako da neće biti značajnih razlika u raspodjeli muških i ženskih likova u pojedinim scenama.

Istraživanje je provedeno dvjema osnovnim metodama — kvantitativni odnosi utvrđeni su prebrojavanjima i elementarnom statističkom obradom, a prilagođenom, simplificiranom metodom analize sadržaja obrađene su relacije i aktivnost likova s obzirom na vrstu scena u kojima se pojavljuju.

Obuhvaćeni korpus sastojao se od prvih dijelova lekcija (od inače uobičajena dva ili tri dijela) u udžbenicima za drugu i treću godinu učenja engleskog, francuskog, njemačkog i ruskog jezika, odnosno za peti i šesti razred osnovne škole, a, zbog specijalnih zahtjeva koje je korpus morao zadovoljavati, uzimani su podaci samo iz tekstova ispod sličica — crtanog dijela i iz priče, ali ne i iz drugog dijela lekcije, gdje se materijal ponavlja; također su izuzeti iz istraživanja udžbenici za četvrti razred (jer nemaju tekst), a nisu uzeti u obzir ni oni za sedmi i osmi razred, jer su koncipirani drugačije.

Dobiveni rezultati mogu se prikazati tablicama:

1. Ukupan broj likova

* Istraživanje je obavila grupa studenata III i IV godine opće lingvistike u seminaru iz predmeta Sociolingvistika, pod vodstvom prof. dra Dubravka Škiljana, na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

razred	E		F		NJ		R		ukupno
	5.	6.	5.	6.	5.	6.	5.	6.	
Ž	12	14	6	4	10	17	12	14	89
%	54,5	37,8	35,2	22,2	45,4	50,0	50,0	48,2	43,8
M	10	23	11	14	12	17	12	15	114
%	45,5	62,2	64,8	77,8	54,6	50,0	50,0	51,8	56,2
ukupno	22	37	17	18	22	34	24	29	203

Iz predočenih podataka vidljivo je da od 203 lika, što je njihov ukupan zbroj u ovih osam udžbenika, 56,2 % čine muškarci. Budući da se radi o podatku koji se odnosi na čitav korpus, na neki su način prikriveni pojedinačni pokazatelji. Naročito je zanimljivo uočiti izrazito nepovoljan odnos (na štetu ženskih likova) u udžbenicima francuskoj jezika, gdje ih ima, izraženo u postocima, u knjizi za peti razred svega 35,2 %, a u onoj za šesti razred samo 22,2 %; ili opet idealan odnos muških i ženskih likova — 1:1 u njemačkim i ruskim tekstovima.

Sljedeća tablica sadržava podatke o broju likova čija su se zanimanja mogla utvrditi na temelju informacija danih u tekstovima.

2. Likovi sa zanimanjem

razred	E		F		NJ		R		ukupno	% od ukup. br. zaposlen.
	5.	6.	5.	6.	5.	6.	5.	6.		
Ž	0	2	0	0	2	4	1	2	11	25
% od ukupnog broja Ž	0	14,2	0	0	20,0	23,5	8,3	14,3	12,4	
M	2	11	4	3	3	6	2	2	33	75
% od ukupnog broja M	20,0	47,8	36,4	21,4	25,0	35,3	16,7	13,3	29,0	
ukupno	2	13	4	3	5	10	3	4	44	
% zaposl. od ukupnog broja likova	9,1	35,1	23,5	16,7	22,7	29,4	12,5	13,7	21,7	

Rezultati pokazuju vrlo mali broj (21,7 %) zaposlenih osoba u obrađivanim tekstovima, što je do izvjesne mjere objašnjivo prilagođenošću tekstova dobi učenika; najveći broj likova koji se pojavljuju u njima jesu djeca i, prema tome, nemaju zanimanja. Ali, isto tako, malo detaljnija analiza dobivenih cifara ukazuje nam na još neke interesantne pojedinosti. Uočavamo znatno manji broj »zaposlenih« žena (12,4 %) nego muškaraca (29 %) od ukupnog njihova broja. Taj podatak se potvrđuje gotovo u svim udžbenicima. Broj zaposlenih žena varira od 0 % (u engleskom za peti razred i u francuskom u oba udžbenika) do relativno visokih 23,5 % u njemačkim vježbenicama.

Postotak zaposlenih muškaraca kreće se između 13,3 u ruskom i 47,8 u engleskom. Istaknut je i podatak koji govori o prilično ujednačenom odnosu zaposlenih muških i ženskih osoba (20/23,5 % Ž — 25/35,0 % M) u udžbenicima za njemački jezik, što, imajući u vidu i rezultate iz prve tablice, odnosno podjednaku brojčanu zastupljenost muških i ženskih likova u istom udžbeniku, ukazuje

zuje na mogućnost potvrđivanja prve postavljene hipoteze, barem što se tiče njemačkih tekstova.

Iznenaduju, doduše, podaci koji ilustriraju stanje u engleskim i francuskim udžbenicima u kojima je omjer vrlo nepovoljan, opet na račun ženskih likova — od ukupnog broja žena u engleskom udžbeniku za peti razred niti jedna, a u onom za šesti samo njih 14,2 % ima zanimanje, dok je kod 20 %, odnosno 47,8 % muških likova zanimanje specificirano. U francuskim tekstovima žene uopće nemaju zanimanja, i to možemo smatrati vrlo instruktivnom činjenicom čije bi detaljnije objašnjenje iziskivalo opsežniju analizu i na širem sociolingvističkom planu.

Sljedeće tablice govore o broju pojavljivanja u udžbenicima likova navedenih u tablici 1, te o pojavljivanju likova koji imaju zanimanje, a prije su spomenuti u tablici 2.

3. Pojavljivanje likova

razred	E		F		NJ		R		ukupno
	5.	6.	5.	6.	5.	6.	5.	6.	
Ž	36	27	26	21	24	28	30	30	222
M	33	44	34	49	34	40	33	38	305
ukupno	69	71	60	70	58	68	63	68	527

4. Pojavljivanje likova sa zanimanjem

razred	E		F		NJ		R		ukupno
	5.	6.	5.	6.	5.	6.	5.	6.	
Ž	0	2	0	0	2	3	1	2	11
M	2	12	4	6	5	9	2	2	41
ukupno	2	14	4	6	7	12	3	4	52

Ovi rezultati pokazuju da se muški likovi češće pojavljuju od ženskih, bilo da uspoređujemo odnos 1. i 3. tablice, bilo 2. i 4, a to bi značilo da se u svakoj pojedinoj sceni pojavljuje prosječno veći broj muških nego ženskih lica.

U daljem toku istraživanja obrađeni su odnosi i položaj likova u scenama u kojima oni sudjeluju. Scene su prema komunikacijskom sudjelovanju likova u nekoj situaciji shematski podijeljene u tri skupine — aktivne, pasivne i neutralne. Budući da postoji izvjesna ograničenost u raznolikosti scena koje nalazimo u udžbenicima, bilo je moguće upravo »mizanscenski« okvir uzeti kao kriterij podjele i prema pozadini u kojoj se scene odvijaju grupirati ih u aktivne (A), koje obuhvaćaju igralište, trgovinu, školu, garažu; neutralne (N), u kojima se likovi nalaze na ulici, u prirodi, u vrtu, kulturnim objektima i pasivne scene (P), u koje ulaze situacije iz kuće ili prometnih sredstava. Dakako, ova je podjela samo uvjetna, i zacijelo u pojedinim udžbenicima postoje značajna odstupanja od nje unutar lekcija. Ipak, čini se da ona zadovoljava uvjete jednog preliminarnog istraživanja. Broj scena u pojedinim udžbenicima vidi se iz tablice:

5. Broj scena

razred	5.	6.	5.	6.	5.	6.	5.	6.	ukupno	%
A	2	5	3	3	2	6	3	5	29	19,5
%	11,7	23,8	16,7	17,6	12,5	30,0	15,0	25,0		
N	8	5	5	3	7	9	7	3	47	31,5
%	47,1	23,8	27,8	17,6	43,8	45,0	35,0	15,0		
P	7	11	10	11	7	5	10	12	73	49
%	41,2	52,4	55,6	64,7	43,8	25,0	50,0	60,0		
ukupno	17	21	18	17	16	20	20	20		

Tablica pokazuje iznenađujuće velik broj pasivnih scena, čak 49 % od ukupnog broja, što se nikako nije moglo očekivati, osobito zato jer najveći broj likova jesu djeca, tako da izrazito mali broj aktivnih scena može ukazivati na to da izbor situacija u kojima se dječji likovi pojavljuju vjerojatno nije uvijek sasvim adekvatan. Posebno mnogo pasivnih scena uočava se u udžbenicima za francuski i ruski jezik.

Za očitavanje sljedeće tablice potrebno je navesti još neka dodatna objašnjenja. Naime, uveden je pojam — protagonist, kojim se, za razliku od ostalih sudionika i statista, izdvajaju likovi koji sudjeluju u cijeloj sceni i pri tom izgovaraju barem jednu repliku i na taj način su, zapravo, nosioci scene. Podaci o broju protagonista u scenama nalaze se u tablici 6. Moguća je višestruka interpretacija tih podataka. Za nas je zanimljiv odnos muških i ženskih likova u scenama, s obzirom na kategoriju (aktivna, neutralna, pasivna) kojoj scena pripada. Aktivne scene pokazale su izrazito nepovoljno stanje za ženske likove — 38,8 % Ž u odnosu na 61,2 % M; približno sličan rezultat dobivamo i ako promatramo omjer ženskih i muških likova u neutralnim scenama, 37,2 % prema 62,8 %, a jedino brojevi pokazatelji za pasivne scene potvrđuju polaznu hipotezu o jednakoj zastupljenosti muških i ženskih likova, dakle, odnos 1:1. No, i u ovoj tablici ponovo se potvrđuje da postoji znatno veći broj muških protagonista nego ženskih, što je u korelaciji s rezultatima prve tablice u kojoj je prikazan odnos ukupnog broja likova.

I ovo možemo smatrati jasnim indikatorom neosnovano zapostavljenog položaja ženskih likova u udžbenicima stranih jezika uopće.

Bilo bi zanimljivo pozabaviti se pitanjima koja se u ovom slučaju nameću. Da li se socijalna situacija jednog društva zaista ocrtava u lingvističkom materijalu udžbenika za učenje jezika tog društva, odnosno, da li činjenice prisutne u udžbenicima jesu slika stvarnog stanja ili one to nisu?

Moguće je pretpostaviti da izbor tekstova i oblik njihova prezentiranja znatno ovise o stavovima autora udžbenika, ali to nikako nije dovoljno objašnjenje ovakva činjeničnog stanja.

6. Broj protagonista u scenama

	razred	Ž	M	ukupno
		A 4	1	5
E	5.	N 10	12	22
		P 12	17	19

V. Erdeljac, Žene i muškarci u udžbenicima stranih jezika

		3	9	12
	6.	6	7	13
		12	14	26
		2	2	4
NJ	5.	3	9	1
		16	16	32
		1	8	9
	6.	1	5	6
		10	16	26
		3	0	3
F	5.	5	10	15
		7	8	1
		2	3	5
	6.	3	1	4
		1	6	7
		6	5	11
R	5.	11	14	25
		13	8	21
		5	13	18
	6.	3	5	8
		19	15	34
		26	41	67
	ukupno	42	71	113
		90	90	180

Vjerojatnije bi bilo tumačiti dobivene rezultate kao posljedicu dubljih sociološko-kulturoloških uvjeta, koji se odražavaju na lingvističkom materijalu, no to zahtijeva širu, opsežniju analizu, a to već izlazi iz okvira ovog rada.

U zaključku prikaza ovog istraživanja mogu se ukratko ponoviti osnovne pretpostavke i neki temeljni podaci koji su njime bili obuhvaćeni. Istraživani korpus sačinjavali su, prema specifičnim kriterijima odabrani, tekstovi iz udžbenika za učenje engleskog, francuskog, njemačkog i ruskog jezika za peti i šesti razred osnovne škole. Očekivala se podjednaka zastupljenost (kvantitativna i kvalitativna) likova obaju spolova, te njihova ravnopravna distribucija u pojedinim vrstama scena u kojima sudjeluju.

Ustanovljeno je da se u scenama pojavljuje ukupno veći broj muških likova (56,2 %), zatim da je relativno mali broj osoba sa zanimanjem (i to osobito malen broj žena), te da se muški likovi znatno češće pojavljuju u aktivnim scenama nego ženski. Iznenađujuće je velik broj pasivnih scena, ali je uočljiva i činjenica da baš u tim scenama nalazimo i jedan od malobrojnih podataka kojim se potvrđuje polazna hipoteza o približno jednakoj zastupljenosti muških i ženskih likova. Zbog ograničenja u svom pristupu i metodologiji ovo ispitivanje zacijelo tek pruža osnovu za dalje, razrađene analize ove sociolingvističke (i pedagoške) problematike.

FRAUEN UND MÄNNER IN LEHRBÜCHERN FÜR FREMDSPRACHENUNTERRICHT

Zusammenfassung

Der Korpus dieser soziolinguistischen Pilot-Untersuchung bestand aus Lehrbuchtexten für den englischen, französischen, deutschen und russischen Sprachunterricht in der 5. und 6. Klasse der Volksschule.

Es wurde angenommen, dass Figuren beider Geschlechter gleichmässig (qualitativ und quantitativ) vertreten und in den einzelnen Szenen gleichberechtigt distribuiert werden.

Es hat sich jedoch herausgestellt, dass es in diesen Texten insgesamt mehr Männerfiguren gibt und dass dieselben in den einzelnen Szenen häufiger vorkommen. Ausserdem fällt es auf, dass wenige Personen vorkommen, die einen Beruf ausüben, besonders diejenigen weiblichen Geschlechts. Was die Szenen angeht, ist eine überraschend grosse Anzahl von passiven Szenen festzustellen, in welchen eben die Ausgangshypothese bestätigt wird, dass männliche und weibliche Figuren annähernd gleich vertreten seien.

Unserer Meinung nach kann diese Untersuchung als Grundlage für weitere eingehende Analysen dieser soziolinguistischen (und pädagogischen) Problematik dienen.